πολιτισμός

■ Του **ΧΑΡΗ ΣΤΡΑΤΙΔΑΚΗ***

Αναδιφώντας το χθες (325)

Γνωριμία με την ακριτική Κάλυμνο

Τον χειμώνα του 2005 είχα τη χαρά να επισκεφθώ την ακριτική Κάλυμνο, ως αρχηγός μιας πενταμελούς σπηλαιολογικής αποστολής, προσκαλεσμένης από τον Ρεθύμνιο φυσικό καθηγητή **Βασίλη Καλογεράκη**, που υπηρετεί την εκεί δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Ήταν μια περιπετειώδης αποστολή, όπως εξελίχθηκε, αφού η μετάβαση εκεί με πλοίο διήρκεσε 21 ώρες και η επάνοδος πολύ περισσότερο, πραγματοποιημένη μέσω Πειραιά, με απαγορευτικό από εκεί σήμα προς Κρήτη, που μας καθήλωσε άλλες δύο μέρες στην Αθήνα. Θυμόμαστε με φρίκη το ταξίδι μας εγκάρσια στο Αιγαίο με δέκα και πλέον μποφόρ αλλά και την αποβίβασή μας στον Πειραιά με χιονόνερο και με άπειρους σάκους εφοδίων (σπηλαιολογικές στολές, κράνη, σχοινιά καταρρίχησης κ.ά.).

Ίσως όλα αυτά να συντέλεσαν στο να απωθήσουμε την εμπειρία από τη μνήμη μας, ο **Γιώργος Καλούδης**, ο **Μπάμπης Σκεπετζάκης**, ο **Στέλιος Λεωνιδάκης**, ο **Νίκος Φραγκομανωλάκης** κι εγώ, όμως η πρόσφατη υπόσχεσή μου στην Σπηλαιολογική Εταιρεία να παρουσιάσω στα μέλη της τις σπηλαιολογικές αποστολές μας εκτός Κρήτης, την επανέφερε στη μνήμη. Σε επόμενες «Αναδιφήσεις» θα ανασκοπήσω την αποστολή Κάσου το 2006, την αποστολή Αντικυθήρων το 2007 (φωτογραφία) και ξανά το 2017, την αποστολή Γαύδου το 2009 και ατομικές αποστολές στη Σάμο και στην Κύπρο, πάντα με αφορμή σπηλαιολογικοπολιτισμικές αναζητήσεις. Ξεκινώ λοιπόν σήμερα από την Κάλυμνο.

Ο Κάλυμνος είναι το 26ο σε μέγεθος ελληνικό νησί, κατοικούμενο από 16.000 περίπου ανθρώπους, που το καθιστούν νησί με την μεγαλύτερη πληθυσμιακή πυκνότητα στη χώρα. Κατοικείται ήδη από τα νεολιθικά χρόνια, όπως έχουν δείξει οι ανασκαφές Ιταλών αρχαιολόγων που πραγματοποιήθηκαν πριν από έναν αιώνα και περισσότερο. Το σπήλαιο της Αγίας Βαρβάρας ανασκάφηκε το 1920 και το σπήλαιο Δασκαλειό δύο χρόνια αργότερα. Στα κλασικά χρόνια η πρωτεύουσα του νησιού Ποθαία ήκμασε, μέχρι την καταβύθισή της από γεωλογικές αιτίες στο στενό μεταξύ Καλύμνου και Τελένδου. Διάσπαρτα στο νησί διασώζονται σημαντικά ιστορικά τεκμήρια διαφορετικών ιστορικών περιόδων, όπως ο ναός του Απόλλωνα και πληθώρα παλαιοχριστιανικών βασιλικών.

Όλος αυτός ο πληθυσμός, που στο παρελθόν ήταν ακόμα περισσότερος, ζούσε με εισροές που έρχονταν από δραστηριότητες εκτός Καλύμνου αλλά και από συνετή διαχείριση των πόρων του ίδιου του νησιού (το έδαφος των δύο μεγάλων κοιλάδων του, το νερό που διαθέτουν κ.ά.). Οι εισροές του εξωτερικού προέρχονταν κυρίως από την σπογγαλιεία και δευτερευόντως από την ναυτιλία. Αυτό όμως μέχρι που τα σφουγγάρια ελαττώθηκαν και κινδύνευσαν να εξαφανιστούν στη Μεσόγειο από ασθένεια που τα αποδεκάτιζε. Εν τω μεταξύ κατασκευάστηκαν φτηνά συνθετικά σφουγγάρια και η ναυτιλία έγινε λιγότερο ελκυστική. Στο εσωτερικό της Καλύμνου η κτηνοτροφία ήρθε, όπως σχεδόν παντού στα ελληνικά νησιά, να εκτοπίσει τη γεωργία, να υποβαθμίσει τα οικοσυστήματα και τελικά να καταστεί μη αποδοτική, δραστηριοποιούμενη σε ημιερημικές εκτάσεις. Σήμερα το νησί ζει κυρίως από τον τουρισμό, ένα μέρος του οποίου είναι αναρριχητικός και ένα άλλο καταδυτικός.

Πρωτεύουσα και κύριο λιμάνι της Καλύμνου είναι η Πόθια (φωτογραφία), οικοδομημένη στην κοιλάδα μεταξύ δύο οροσειρών. Η οικοδόμηση αυτή έχει γίνει άναρχα, με πολλούς από τους σημερινούς δρόμους να είναι κοίτες παλιότερων χειμάρρων και να μετατρέπονται σε τέτοιους σε περιόδους δυνατών βροχοπτώσεων. Η κατοίκηση στην ύπαιθρο είναι οπωσδήποτε πολύ μικρότερη, με οικιστικά κέντρα το Βαθύ, στο βάθος ενός φιόρδ μήκους επτακοσίων μέτρων, τις Μυρτιές, στις οποίες είναι χωροθετημένες πολλές τουριστικές υποδομές, ο Αργινώντας, το Χωριό, ο Εμποριός και άλλους μικρότερους οικισμούς.

Βρεθήκαμε στην Κάλυμνο στις αρχές του 2005 προκειμένου να υποστηρίξουμε περιβαλλοντικό πρόγραμμα με θέμα τα σπήλαια του νησιού που εκπονούσε το 1ο Γυμνάσιο Καλύμνου, με υπεύθυνες δύο φιλολόγους καθηγήτριες και δύο φυσικούς καθηγητές, με καταλύτη τον συμπατριώτη **Βασίλη Καλογεράκη**. Στην εθελοντική ομάδα συμμετείχαν 17 παιδιά, διαλεκτά ένα προς ένα, από εκείνα που με μια παλιότερη ορολογία θα τα χαρακτηρίζαμε καλοαναθρεμμένα. Ήταν απίστευτα στην συμπεριφορά και στην υπευθυνότητά τους στα δύο σπήλαια που μελετήσαμε μαζί, σ' εκείνο της Αγίας Βαρβάρας και στο άλλο των Επτά Παρθένων.

Όλα υπάκουσαν αδιαμαρτύρητα στους κανόνες ασφάλειας που τους διδάξαμε κι ούτε στιγμή δεν αποχωρίστηκαν τα προστατευτικά κράνη που τους φέραμε από την Κρήτη. Όλοι μαζί μετρήσαμε και στη συνέχεια χαρτογραφήσαμε τα δύο σπήλαια, μετρήσαμε τη θερμοκρασία και την υγρασία τους, ψάξαμε για σπηλαιόβιους οργανισμούς και για ενδείξεις χρήσης τους μέσα στον ιστορικό χρόνο. Και βέβαια τα φωτογραφίσαμε, κάτι που δεν είναι όσο εύκολο ακούγεται μέσα στα έγκατα της γης και στα σκοτάδια. Κι ακόμα, τα παιδιά συμπλήρωσαν ειδικά έντυπα που είχαμε δημιουργήσει. Ενδεικτικά διαβάζω στο δελτίο για το πρώτο σπήλαιο, στη στήλη Αρχαιολογία-Ιστορία: «Μυκηναϊκά όστρακα, κατάλοιπα στάχτης, οστά ζώων, λεπίδες οψιανού, κελύφη οστρέων, δύο πήλινα ειδώλια κ.ά.»!

Η δεύτερη μέρα περιλάμβανε εκπαίδευση για τα σπήλαια, που διεξήχθη εκτός σπηλαίων, εν είδει σεμιναρίου. Για τον σκοπό αυτό μάς παραχωρήθηκε ένας εξαιρετικός χώρος, το ιστορικό «Αναγνωστήριον Αι Μούσαι». Στον θεσμό των Αναγνωστηρίων κατά τον 19ο αιώνα θα έχουμε την ευκαιρία ν' αναφερθούμε μελλοντικά, στη συνέχεια του ιστορικού περιπάτου «Ξεφυλλίζοντας την ιστορία του βιβλίου στο Ρέθυμνο». Σημειώνω εδώ μόνο ότι ανάλογα λειτουργούσαν στο Σπήλι και στις Μέλαμπες. Το πρωινό σεμινάριο είχε παρακολουθήσει το σύνολο του μαθητικού πληθυσμού της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης της Καλύμνου, ενώ το απόγευμα κάναμε ένα ακόμα, πιο αναλυτικό και στοχευμένο, για τους καθηγητές των γυμνασίων και των λυκείων. Ο κορμός του σεμιναρίου ήταν μια προβολή διαφανειών (slides τω καιρώ εκείνω), τα οποία υποστηρίζαμε με λόγο και τα πέντε μέλη της αποστολής.

Η τρίτη μέρα ήταν αφιερωμένη σε σπηλαιολογικές εξερευνήσεις. Νοικιάσαμε ένα αυτοκίνητο και ξαμοληθήκαμε στην ύπαιθρο του νησιού. Φτάνοντας στο Βαθύ επιστρατεύσαμε έναν βαρκάρη να μας μεταφέρει με το *καΐκι* του στην ακτή κάτω από το Σπήλαιο Δασκαλειό, η άνοδος και κάθοδος στο οποίο αποδείχτηκαν εξαιρετικά επικίνδυνες εν ώρα χειμώνα. Την τέταρτη μέρα συνεχίσαμε με το Σπήλιο Σκάλια, στην άλλη άκρη του νησιού, το οποίο αποδείχτηκε και το πιο εντυπωσιακό. Μετά από κατάβαση κάμποσων δεκάδων μέτρων, διανοιγόταν μια αίθουσα πολύ μεγάλων διαστάσεων με εξαιρετικό σταλαγμιτικό διάκοσμο, μέσα στον οποίο ξεχώριζε μια υπερμεγέθης σταλαγμιτική κολώνα.

Οι εξερευνήσεις μας στο νησί περιλάμβαναν επίσης επίσκεψη στον ναό του Απόλλωνα και στη μεταγενέστερη παλαιοχριστιανική βασιλική αλλά και την ανακάλυψη ενός παλιότερου οικισμού τρωγλοδυτών στην περιοχή Στημένια. Εκεί μέσα στους ηφαιστειακούς τόφους υπήρχαν υπόσκαφα δωμάτια, τα οποία φαίνονταν να κατοικούνται μέχρι σχετικά πρόσφατα, αφού διασώζονταν οι ώχρες με τις οποίες ήταν βαμμένοι οι εξωτερικοί τοίχοι. Δεν παραλείψαμε να επισκεφθούμε ένα μεγάλο θρησκευτικό προσκύνημα της Καλύμνου, το σπηλαιώδες μοναστήρι της Παναγιάς Κερά-Ψηλής, σε μεγάλο για τα μέτρα του νησιού υψόμετρο. Ήταν εντυπωσιακή η ύπαρξη σ' αυτό νερού, που θεωρείται αγίασμα, σε τόσο μεγάλο υψόμετρο, κάτω ακριβώς από την κορυφή της εκεί οροσειράς.

Όπως προανέφερα, η επιστροφή αποδείχτηκε περιπετειώδης. Η διαμονή όμως στην Αθήνα μας έδωσε την ευκαιρία να επισκεφθούμε την Έκθεση για την Αρχαία Ελεύθερνα που λειτουργούσε την περίοδο εκείνο το Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων καθώς και άλλες εκθέσεις και αξιοθέατα. Η ίδια η παραμονή στην Κάλυμνο μας άφησε τις καλύτερες εντυπώσεις, πλην βεβαίως της ευκολίας με την οποία κάποιοι κάτοικοι χρησιμοποιούσαν τους δυναμίτες για την έκφραση της χαράς τους, κάπως όπως το κάνουν μερικοί ανεγκέφαλοι συμπατριώτες μας με τα πιστόλια και τα πολυβόλα…

Θέλω να πιστεύω ότι η αυτοπρόσωπη παρουσία μας στο νησί συντέλεσε στην ανάπτυξη πνεύματος σεβασμού στους μαθητές και στους εκπαιδευτικούς τους για τα σπήλαια, τα μνημεία αυτά της φυσικής και πολιτισμικής κληρονομιάς της Καλύμνου και κάθε άλλου τόπου. Παράλληλα η εργασία τους που ακολούθησε την επίσκεψή μας παρήγαγε το βιβλίο «Σπήλαια: τα υπόγεια παλάτια της Καλύμνου», που από το 2005 κοσμεί τη βιβλιογραφία του νησιού, η οποία σημειωτέον δεν είναι μικρή. Παράλληλα υπήρξε σχετική αρθρογραφία στο μαθητικό περιοδικό «Μικρές περιπλανήσεις», ενώ σ' ένα επόμενο σχολικό έτος πραγματοποιήθηκε το επίσης περιβαλλοντικό πρόγραμμα «Γεωλογικά μνημεία της Καλύμνου», από τα οποία τα περισσότερα είναι σπήλαια.

Όπως καταλαβαίνουν οι αναγνώστες, ο Βασίλης Καλογεράκης «δεν κάθισε στη συνέχεια στ' αβγά του». Εκτός της διδασκαλίας του, που είμαι σίγουρος ότι θα είναι συναρπαστική, αν τουλάχιστον κρίνω από την επιρροή που έχει στους μαθητές του, εμψύχωσε κι άλλο πρόγραμμα. Μάλιστα στα πλαίσια του μαθητικού διαγωνισμού «Τα νησιά μας, φάροι βιώσιμης ανάπτυξης», ο οποίος διεξήχθη ανάμεσα σε 24 νησιά τη σχολική χρονιά 2021-22, εν μέσω δηλαδή κορονοϊού, η πρότασή του στο 1ο Νικηφόρειο Γυμνάσιο Καλύμνου πήρε το πρώτο βραβείο. Ο διαγωνισμός διοργανώθηκε από το Δίκτυο Αειφόρων Νήσων (ΔΑΦΝΗ) με την υποστήριξη του Εθνικού Αστεροσκοπείου Αθηνών και πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο προώθησης των Παγκόσμιων Στόχων Βιώσιμης Ανάπτυξης του ΟΗΕ.

Η πρόταση με τίτλο «Τέλενδος: ένα ξεχωριστό κέντρο περιβαλλοντικής συνείδησης» αφορά τη μετατροπή υπάρχοντος εγκαταλελειμμένου κτηρίου σε Κέντρο Μελέτης Πολιτισμού και Περιβάλλοντος, με σκοπό την ανάδειξη της ιστορίας του νησιού, των αρχαιολογικών μνημείων του, της ιδιαίτερης γεωλογικής εξέλιξής του και της ξεχωριστής σημασίας του ως βιότοπος και οικοσύστημα (περιοχή Natura 2000). Στοχεύει σ' ένα αυτόνομο ενεργειακά και φιλικό προς το περιβάλλον «πρότυπο» κτήριο, το οποίο θ' αναβαθμίσει το σήμερα εγκαταλελειμμένο και χωρίς ηλεκτρικό ρεύμα οίκημα. Χρησιμοποιήθηκε τελευταία φορά πριν από περίπου 15 χρόνια ως παρατηρητήριο της Ελληνικής Ορνιθολογικής Εταιρείας και σ' αυτό θα υπάρξει η δυνατότητα έκθεσης για την ιστορία, τη γεωλογία και για το βιότοπο του γειτονικού στην Κάλυμνο νησιού. Όλα αυτά από οκτώ εθελοντές μαθητές και τρεις φωτισμένους εκπαιδευτικούς, με την προϋπόθεση της στήριξης του δήμου Καλυμνίων. Εμπρός λοιπόν, δήμαρχε του ακριτικού νησιού, κάνε το σχέδιο των παιδιών και δικό σου και βοήθησέ τα να το ολοκληρώσουν!

Τελειώνοντας την αναφορά στη σπηλαιολογική αποστολή Καλύμνου του έτους 2005 θέλω ν' αναφέρω στους αναγνώστες που είχαν την υπομονή να τη διαβάσουν ότι, μετά φυσικά από την οικογένειά μου, τις ευτυχέστερες στιγμές της ζωής μου τις έχω ζήσει στα σπήλαια, κρητικά και άλλα, με τους συντρόφους σπηλαιολόγους, τους οποίους και συνηθίζω ν' αποκαλώ «αδελφούς». Μαζί νιώσαμε την απόλυτη ησυχία στα έγκατα της γης και τη ρυθμική διακοπή της από τους σταλαγμούς του νερού, μαζί ανακαλύψαμε «υπόγεια παλάτια» και προσπαθήσαμε να τα διαφυλάξουμε αλώβητα. Και μαζί βγαίναμε πάντα έξω, στο φως, χωρίς να μας συμβεί το παραμικρό ατύχημα, και στέλναμε την είδηση της εξόδου στους δικούς μας, όπως στη διπλανή φωτογραφία έξω από το σπήλαιο Σκάλια, απέναντι από την Τέλενδο, που στέλνω στη γυναίκα μου ευχές για την 45η -τότε- επέτειο των γενεθλίων της.

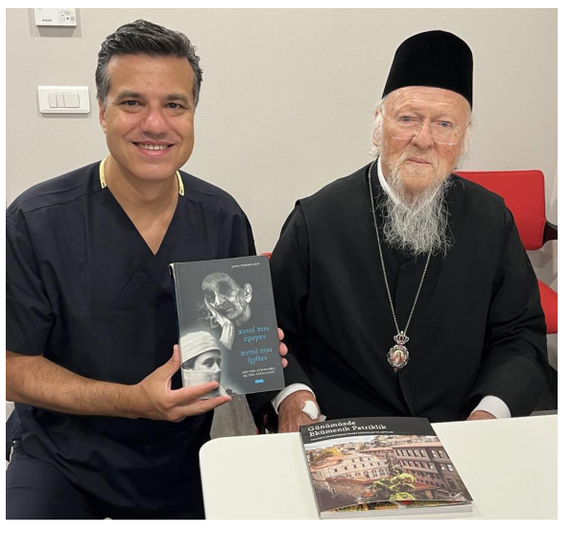

Το «Ρόδον πνευματικόν» μάς λείπει πολλαπλά!

Διπλά μάς λείπει το «Ρόδον πνευματικόν της Ρεθύμνης», η Μαρία Τσιριμονάκη, στην οποία αφιερώσαμε τις «Αναδιφήσεις» της περασμένης εβδομάδας. Μας λείπει όχι μόνο εξαιτίας της φυσικής της απουσίας αλλά και εξαιτίας της έλλειψης των βιβλίων της, τής πρώτης τουλάχιστον περιόδου. Τα βιβλία αυτά, «Εν Ρεθύμνω», «Ρεθεμνιώτες» και «Αυτοί που έφυγαν κι αυτοί που ήλθαν», είναι προ πολλού εξαντλημένα, ενώ δεν υπάρχουν ούτε σε ηλεκτρονική μορφή, προσβάσιμη στο διαδίκτυο. Δεν γνωρίζω η οικογένειά της να έχει σκοπό να τα ανατυπώσει ή να τα αναρτήσει, οπότε αυτό αποτελεί καθήκον του Δήμου Ρεθύμνης, με τη σύμφωνη γνώμη της, προκειμένου να έχει τη δυνατότητα και την τιμή να προσφέρει στους επιφανείς επισκέπτες του τόπου την πολύτιμη «ρεθεμνιώτικη τριλογία». Δεν είναι καθόλου τυχαίο το γεγονός ότι ένας σημαίνων Τουρκορεθύμνιος, ο Tan Attila, απόγονος της οικογένειας Χατζημπεκιράκη (Balin σήμερα στην Τουρκία), ένα απ' αυτά τα βιβλία επέλεξε, το τρίτο, να προσφέρει στον Οικουμενικό Πατριάρχη, όπως με πληροφόρησε ο Κώστας Ράλλης. Να σημειώσουμε ότι ο εύελπις αυτός νέος είναι προσωπικός γιατρός του Πατριάρχη. Μάνο Τσάκωνα, αντιδήμαρχε υπεύθυνε Πολιτισμού του δήμου, ιδού στάδιον δόξης λαμπρόν!

*** Ο Χάρης Στρατιδάκης είναι Δρ. Παιδαγωγικής-Ιστορικός Ερευνητής-Συγγραφέας, strharis@yahoo.gr, 2831055031**

Η ακολουθία άρθρων «Αναδιφώντας το χθες» είναι αναρτημένη στο https://rethnea.gr/author/xarhs-stratidakhs/, ενώ τα περισσότερα από τα βιβλία του είναι δωρεάν προσβάσιμα στο https://civisrethymnensisuniversalis.blogspot.com/.